

Erődítő kényszermunkások VI. emléknapja

2013. december 5., Sopron-Balf

A magyar-szlovák konferencia összefoglalója

A Holokauszt Emlékközpont partnereivel 2013. december 5-én, a Sopron melletti Balfon konferenciát rendezett az Erődítő kényszermunkások 6. emléknapja alkalmából. Az emléknapra szervezett konferencián neves magyar és szlovák történészek adtak elő, köztük prof. dr. Szakály Sándor, dr. Szita Szabolcs, dr. Lang Tamás. A programot a Nemzeti Irodalmi és Történelmi Emlékhelyen, az embermentők emlékkövénel és a német kitelepítettek emlékművénel rövid megemlékezés és koszorúzás zárta.

Dr. Nuber Istvánnak, a Holokauszt Emlékközpont oktatási főtanácsadójának, a konferencia levezető elnökének köszöntő szavai után a résztvevők Szántó Erika *A haza szolgálatában* című dokumentumfilmjének részletét tekinthették meg, amelyben kiskunfégyházi, bori, doni, hidegségi helyszínekre vezérelt munkaszolgálatosok emlékeztek. „Fokozatosan szoktunk hozzá az egyre embertelenebb bánásmóddhoz: előbb törvények, sárga csillag, munkaszolgálatos zubbony, majd sapka és karszalag, a végén civil ruha, éhezés és verés.” A túlélésre – bár mindenkor érvényes szabálya nem volt – az „észrevétlennek maradni” elv adott csak némi esélyt. Aki földre került, aki szökni próbált, azonnal tarkón lőtték.

A megdöbbentő vallomások, s a frontra induló munkaszolgálatosok esküjének archív filmfelvétele után prof. dr. Szakály Sándornak, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektorhelyettesének előadása hangzott el „*A Honvédelmi Minisztérium 1944-es rendelkezései a munkaszolgálatról, a honvédelmi munkáról*” címmel. Szakály Sándor a kiindulási pontként az [1939. évi II. törvénycikk](#)>> a honvédelemről forrást jelölte meg, mely nemzetközi mintákat követve alkotta meg Magyarországon a munkaszolgálat intézményét, s jogi tekintetben egészen a 2. világháború végéig változatlan maradt. Fegyver nélküli szolgálatra kezdetben megkülönböztetés nélkül soroztak be férfiakat, a munkaszolgálat diszkriminatív, antiszemita jellege csak később, egyes rendeletek által erősödött meg. A rendeletek előbb a hivatalos állomány soraiból, majd a tartalékos állományból zárták ki a zsidó származásúakat. A magas rangú tisztek között azonban még egy ideig érvényesült bizonyos szolidaritás, hiszen pl. Mező Ferenc, egykori olimpiai bajnok is tartalékos százados maradhatott. A munkaszolgálatosok visszaemlékezései is számos esetben azt igazolják, hogy a jogi szabályozás és gyakorlat között jelentős különbségek voltak, sok esetben a tisztek emberségétől függött az alattuk szolgálatot teljesítők sorsa. A professzor előadásában külön kiemelte, hogy a honvédségi intézményeknél a női munkaszolgálat sem volt ismeretlen, utalt az óbudai, textileket, katonai ruházatot is előállító Goldberger gyárra. 1944-ben a romeltakarításra és nyugat-magyarországi határvonalon az erődítmények építésére már hatalmas méretekben volt igény munkaerőre, így vasúton és gyalogosan is nagyszámú munkaszolgálatost

indítottak Nyugatra. Az 1944. november 4-én belügyi rendeletek még előírták a munkaszolgálatosok számára étkeztető és éjszakázató állomások létesítését, s a századok katonai kíséretét, de az egyes állomáshelyekre való érkezéskor csendőrök, nyilas pártszolgálatosok biztosították a felügyeletet. A német megszállás után a munkaszolgálatos osztagok irányítása kikerült a Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alól. Több levél tanúskodik az ebből adódó, német és magyar tisztek közötti ellentétéről. Szakály professzor zárásul hangsúlyozta: a munkaszolgálat ebben a történelmi időszakban egész Európában elterjedt fegyvertelen katonai szolgálati forma volt, kifejezetten zsidók elleni diszkriminatív jellege az, ami sajátosan és tragikusan magyar.

A konferencia következő előadója, prof. dr. Szita Szabolcs, a Holokauszt Emlékközpont ügyvezető igazgatója *Védett munkásszázadok a határvidéki erődítéseken* című előadásában megerősítette: az 1944-es német megszállás után a munkaszolgálat új jelentéssel bírt. Március 19-ét követően a németek kérlelhetetlenül jelentették be igényeiket munkaerőbázisuk erősítésére. Munkaszolgálatosok ezreit sorozták be, s küldték vonattal vagy gyalogosan a nyugati határszélre. A magyar katonai vezetők kezdetben még elérték, hogy legalább az orvosokat, gyógyszerészeket kiemeljék a csoportokból, de ez a lehetőség igen hamar, május közepétől megszűnt. A deportálás legintenzívebb szakaszában a vidéki gettókból besorozottaknak - ellentmondásos módon - a munkaszolgálat adott esélyt a túlélésre. '44 nyarán az embermentő diplomaták, köztük Wallenberg segítségével, vagy tisztek, köztük Ocskay László százados ruhagyűjtő századának fedőszervként való működtetésével mentettek meg embereket a biztos haláltól. Esetenként még a németek lefizetésével is eredményt lehetett elérni, de az október 15-ei nyilas hatalomátvétel után Szálasi teljes zsidótlanítást rendelt el, sem a külföldi védettséget, sem a menleveleket nem ismerték el. A németek érdekeinek szolgálatában a nyugati határszélen húzódó birodalmi védőállás kiépítése volt az ezerszámra besorozott és odavezényelt munkaszolgálatosok feladata. Bár a terv hadászatiilag feleslegesnek mondható, de a németek szándéka szerint megállította, esetleg késleltette volna az oroszok előrenyomulását a várva-várt német csodafegyver elkészültéig. Szálasi kormánya azonban nem csupán a németek, de az európai kormányok elismerésére is vágyott. Az országok ugyanakkor elengedhetetlen feltételként határozták meg volt a külföldi védettség és menlevelek tiszteletben tartását. Hamarosan megkezdődött a híres, 701-es számú idegengyűjtő századok létrehozása, melyből 60-70-ről van tudomásunk. A munkaszolgálatosok helyzetét a november 20-27 közötti körletlezárás tovább súlyosbította, mivel számos humánus vezetőt váltottak le az osztagok éléről. November 28-ától a Józsefvárosi pályaudvarról induló szerelvényekben 50 ezer embert adtak „kölcsonmunkaerőnek” a németeknek. A Hegyeshalomtól északra irányított csapatokat gyárakba vezényelték, ahol elfogadhatóbb, de legalábbis a túlélésre esélyt adó feltételek közé kerültek. A Hegyeshalomtól délre kerülő osztagokkal azonban embertelen körülmények között végezték az erődítő munkákat. A Sopron-Kőszeg-Szombathely vonalon elhelyezkedő védvonal építőinek német központi tábora Balfon volt. Balf környékén mintegy 8 ezer fő vesztette életét, míg a védvonal építésében majd 35 ezer munkaszolgálatos esett áldozatul. A magyar kultúra és tudomány olyan jeles

alakjai veszték oda mint: Berend László, Sárközi György, Szerb Antal, Halász Gábor, Gelléri Andor Endre, Honti János, Fenyő László, Tamási György.

A konferencia zárásaként Dr. Lang Tamás, az Érsekújvári Zsidó Hitközség elnöke *Fejezetek a Pozsony környéki kényszermunka történetéből* címmel tartott képekkel gazdagon illusztrált előadást. A Pozsonyt nyugatról védő erődvonal építése már az 1930-as években elkezdődött, de még '38-ban, a német megszállás idején sem volt alkalmas semmilyen védekezésre. Ide, a Duna jobb partjára, az egykori Ligetfalvára érkezett az az 1944. november 29-én a budapesti Józsefvárosi pályaudvarról indított másfél ezernyi munkaszolgálatos, akiket aztán 100-150 fős csoportokra osztva szállásoltak el, zömében mezőgazdasági épületekben. Heti 7 nap, napi 12 órát dolgoztatták őket az SA katonái. Éjszakánként nevelő és rendteremtő szándékkal kifosztották, verték és gyilkolták a végsőkig kimerült munkaszolgálatosokat. (A magyar munkaszolgálatosok a határ átlépése után már hadifogolynak minősültek, így a magyar honvédségnek, ha akarta sem volt lehetősége beavatkozásra.) Az embertelen munkatempó, az éhezés, a higiénia hiánya, a kegyetlenség miatt alig egy hónap múlva tífuszjárvány tört ki, s 1945. januárjától már naponta tucat számra haltak meg az emberek. Március 29-én érkezett a németek parancsa a táborok kiürítésére, melynek értelmében a munkaszolgálatosokat vonattal, uszályal és gyalogmenetben indították Mauthausenbe. Pozsony április 4-én szabadult fel. A felelősségre vonás 1945. augusztusában az ún. első Engerau-perrel kezdődött, melyet további 5 követett. A 437 - 1945. májusában exhumált - áldozat emlékét ma a Petržalka (Pozsonyújfalú) mellett található emlékmű őrzi.

Az összefoglalót szerkesztette: Török Zsuzsanna

Budapest, 2013. december 7.